

ПИТАННЯ МОВИ В КНИЗІ АНДРІЯ СОДОМОРИ «БЕСІДИ П(Р)ОДУМКИ»

Стаття присвячена аналізу питань мови, поставлених у книзі Андрія Содомори «Бесіди п(р)одумки». У враженнях, спостереженнях, образах, думках, що провокують різного роду асоціації, відомий письменник і перекладач підводить читача до роздумів про мову як засіб, через який самовиражається народ чи окрема людина.

Ключові слова: функція мови, природа мови, переклад, граматики.

Галина Панчук. ВОПРОС ЯЗЫКА В КНИГЕ АНДРЕЯ СОДОМОРЫ «БЕСЕДЫ О МЫСЛЯХ»

Статья посвящена анализу вопросов языка, поставленных в книге Андрея Содоморы «Беседы о мыслях». У впечатлениях, наблюдениях, образах, мыслях, провоцирующих разного рода ассоциации, известный писатель и переводчик подводит читателя к размышлениям о языке как средстве, через которое самовыражается народ или отдельный человек.

Ключевые слова: функция языка, природа языка, перевод, грамматика.

Halyna Panchuk. THE LANGUAGE ISSUES FROM ANDRIY SODOMORA'S BOOK «TALKS ABOUT THOUGHTS»

The article is dedicated to the analysis of the language issues from Andriy Sodomora's book «Talks about thoughts». Prof. Sodomora, a well known writer and translator, leads the reader through the impressions, observations, images, thoughts and various free associations to understanding language as a way and tool of self-expression both for a person and a people.

Keywords: function of language, nature of language, translation, grammar.

Донині більшість вишівських чи шкільних підручників з української мови визначають комунікативну функцію мови як основну. Попри це, за В. Гумбольдтом, мова — жива діяльність людського духу, єдина енергія народу, що впливає з глибин людського ества й проникає у все його буття. Зрештою, у Івана Франка читаємо: «Мова — спосіб комунікації людей з людьми, і, маючи до вибору, я беру ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей. А тим часом якась таємна сила в людській природі каже: «Pardon, ти не маєш до вибору; в якій мові вродився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою. І чим вища, тонша, субтельніша організація чоловіка, тим тяжче дається і страшніше карається йому така переміна» [8]. Уже давно час наголошувати у вишівській і шкільній практиках, що головною функцією мови є її здатність виражати спосіб мислення і сприйняття світу людиною, народом, нацією. Про такі чи дотичні проблеми неодноразово йшлося в працях Ф. Бацевича, І. Фаріон, О. Сербенської, О. Федик, В. Манакіна та інших. Таким чином, підвищений інтерес з питань дослідження мови як засобу вираження бачення світу зумовлює актуальність обраної теми. Мета статті полягає в дослідженні різновидів питань мови в книзі Андрія Содомори «Бесіди п(р)одумки» та в аналізі очевидних практичних взаємовпливів мови та її носія. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: системно подати мовні проблеми, поставлені А. Содоморою, тезово проаналізувати кожні з них. У передмові до книги «Наодинці зі словом» Андрій Содомора зазначає про те, що «дослухатися до рідного слова — це дослухатись до пісні, історії, сягати самого кореня, і не тільки в граматичному сенсі, а й кореня думок, образів, настроїв» [6, с. 7]. Книжка «Бесіди п(р)одумки» — не збірка наукових статей, там у кожному

розділі думки, спостереження, враження, асоціації (дуже часто літературні), що потверджують розуміння мови як вираження людського буття. Зупинимося на трьох питаннях щодо мови, порушених у книзі Андрія Содомори: природа мови (слова), мова й переклад, граматики мови.

Природа мови (слова). Тільки в людини є природна схильність до оволодіння мовою. Попри визнання суспільного характеру мови, мовознавці зазначають, що у мовленні людини відображаються її психічні особливості, а в загальнонаціональній мові — психічний склад нації, її менталітет [3, с. 20]. Видатний перекладач, поет та прозаїк, у якого особливі стосунки зі Словом наголошує:

а) про зв'язок мови, людської душі та природи: *Мова — душа народу, якщо народ — душа в душу з природою. «Ой верше, мій верше, Мій зелений верше, Юж мі так не буде, Юж мі так не буде, як мі було перше» — впору зітхнути і мові, й народові* [5, с. 136];

б) про зв'язок слова й поняття, суть поетичного слова: *Слова — ключі до речей; відмикаючи їх, вони й замикають їх — ставлять на місце, вписують у життєвий контекст. Стежка до незамкнутої, вільної речі — стежка поезії* [5, с. 136];

в) про взаємозв'язок мови й людського життя: *Сіра мова — сіре життя, хоч як його розфарбовуємо, хоч як озвучуємо* [5, с. 137]. В О. Сербенської знаходимо суголосну думку, що мова — це об'єднана духовна енергія народу [4, с. 17];

г) про рідну мову й долю поета: *Що тонше відчуття рідної мови, то пронизливіший холод чужини: Овідій, Шевченко...* [5, с. 137].

Мова і переклад. Переклад — один із найбільш важливих способів міжкультурного спілкування. При цьому потрібно повно засобами однієї мови висловити те, що вже зафіксовано засобами іншої мови. Однак процес перекладання — це зовсім не механічне відтворення тексту оригіналу, а складний відбір кращих варіантів їх передання. Без досконалого знання рідної мови тут не обійтись. Переклад для Андрія Содомори — особлива тема, адже він сам перекладач. Практично в кожній з його багатьох книжок так чи інакше висвітлюється ця тема. Він неодноразово наголошував, що перекладач, зіставляючи рідне й іншомовне слово, «найширше бачить обрії слова, проникає в найглибші його сфери» [6, с. 7], згадує Миколу Лукаша, Григорія Кочура. І в книзі «Бесіди п(р)одумки простежується велика увага А. Содомори до особливостей перекладу. Він, на нашу думку, справедливо наголошує, що для перекладача надважливо дуже добре володіти рідною мовою. Сам перекладач, Андрій Содомора, відзначає найтонші нюанси перекладацької майстерності. Отже, основні думки щодо праці перекладача:

а) вміти чути слово, насамперед рідне: *«Перекладачеві, скажімо, творів Горация, не конче знати латину так, як її знав автор (перекладач — серед словників, енциклопедій), але конче знати свою, рідну мову так, як автор — латину»* [5, с. 151];

б) найважче перекладати етномарковану лексику: *Корінь слова: що глибше сягає, то важче пере-садити на інший ґрунт, — Садок вишневий коло хати* [5, с. 154];

в) про потрібність перекладацької роботи: *Можна читати собі, писати собі, переспівувати собі, але — не перекладати собі: перекладаємо — для інших, а ще ж, зауважили античні, праця перекладача — важка, що ніяк не в'яжеться з цим дивним, що й окреслити годі, теплим, особистісним, — собі* [5, с. 151];

г) про автора й перекладача: *Перекладач не повторює авторський текст, а відтворює його; автор вільний у своїй творчості, перекладач — обмежений; виходячи поза межі авторського стилю, він уже не перекладач — наслідувач, переспівувач* [5, с. 151].

І далі розмірковування, що провокують широкі асоціації: *Перекладати — мов у шахи грати: перший хід — за автором, другий — за перекладачем; найкращий результат — нічия* [5, с. 154]. *Сказав — як зав'язав: гарно сказане — розв'язуємо. Перекладач мусить розв'язати і знову, по-своєму, зав'язати, але не абияк і не на гудз.* [5, с. 155]. *Перекладач з античної літератури — на роздоріжжі: йти до давнього автора, у його часи, чи приводити його до себе — у свої?... Врешті, за порадою Горация, обирає серединну дорогу: щось у його перекладі від давніх часів, а щось — від нових; яким буде те щось — таким і переклад* [5, с. 153].

Цікавим і несподіваним є тлумачення А. Содоморою слова «термін»: *Термін — щось і сухе (науковий термін), і вологе (лат. Madidus — вологий, п'яний); наприкінці лютого, з початком*

весни, італійські селяни, вшановували Терміна, бога, що дбав про межі: влаштовували веселі бенкети — з вином, квітами, танцями й піснями [5, с. 125]. *І як висновок до результативної праці перекладача: Потрібне слово — на потрібне місце: знайти таке слово і таке місце для нього — це і є мистецтво перекладу; час, щоб оволодіти ним, — усе життя; посібник — уся література; найбільша насолода від знахідки: Eureka! — знайшов!* [5, с. 151].

Грамматика мови. Засоби словотвору допомагають виражати різні лексичні значення. Вони надають кореневі додаткового семантичного чи емоційного значення і тому завжди функціонально вагомі [2, с. 180]. У книзі «Бесіди п(р)одумки» автор, попри стислість викладу, в думках, поетичних мініатюрах, асоціаціях, художніх узагальненнях порушує ще одне мовне питання: різноманітність вираження думки через граматичні особливості мови. Найчастіше трапляються приклади щодо ролі суфіксів, що змінюють значення в спільнокоренових словах: *видиво — видовище; одне в нас, друге — поза нами; одне творимо, друге споживаємо; в одному незалежність, у другому — залежність* [5, с. 149]. У мовознавстві відомо, що стилістичні можливості префіксів поступаються перед суфіксами. Проте зміна префіксів інколи творить слова з різним стилістичним значенням (часто для підсилення розуміння значення словотворчого афікса А. Содомора використовує дефіс: *у-сміхатися, по-сміхатися, під-сміхатися, на-сміхатися, ви-сміювати, за-сміяти (мов за-каменувати)* [5, с. 109]. Отже, префікси роблять слова стилістично виразними.

Цікавим є спостереження Андрія Содомори щодо вживання нестягнених форм прикметників. У посібнику «Стилістика української мови» П. Дудик зауважує, що нині нестягнені форми прикметників уживаються здебільшого у фольклорі, в розмовно-побутовому мовленні й в деяких жанрах художніх текстів. Уживання нестягнених форм прикметників у сучасному літературному мовленні стилістично обмежене, якоюсь мірою відтворює собою певну українську мовленнєву минувшину, національно забарвлену й оригінальну, самобутню [2, с. 199]. У книжці А. Содомори подібне твердження представлено так: *«Зоре моя вечірняя...» У нестягнених прикметникових формах — народно-пісенна глибина й висота нашої поезії; цураємося їх, бо неспілкові нині дні наспіли* [5, с. 141].

Ще одна потужна риса української мови, на яку звертає увагу Андрій Содомора, — це кличний відмінок. Відомо, що кличний відмінок посилює стилістичні функції звертань, надає їм національного колориту. Інтернет-ресурс «Словopedia» зазначає, що «може, це найбільше стривожило більшовицьких ідеологічних наглядців, і з граматик, виданих у радянські часи, «крамольний» відмінок викинули, дозволяли при звертанні замість нього вживати іменники у формі відмінка називного. І цілком справедливо дорікав Максим Рильський: «Сахаються у нас також і кличного відмінка, що становить одну з особливостей української мови... Мені, приміром, просто-таки прикро читати, коли люди пишуть у звертанні «дорогий наш учитель», бо все моє українське ество тягнеться сказати «дорогий наш учителю» [7]. Про кличний відмінок у своїх образках пише й Андрій Содомора: *Яке життя, така й мова (Сенека): пориваючи з природою, зокрема, з кличним відмінком, у якому й засвідчено такий душевний коліс діалог людини з живим світом природи, символом якої — дерево: Ой вербиченько, біле личенько* [5, с. 137]. Не оминув увагою письменник і вживання в сучасному мовленні невластивої українській мові форми наказового способу (до речі, в інших творах А. Содомора теж схильний до назви форми заклик, а не наказової) зі словом «давай/ давайте»: *«Роздуймо» — не наказ, а заклик, голос громади. Утрата цієї граматичної форми й перехід на чужу нам конструкцію (з дієсловом давайте) — втрата емоційної пам'яті про нашу історію, що у козацькій, стрілецькій, повстанській пісні* [5, с. 114].

Крім переліченого вище, натрапляємо на роль та особливості:

а) прийменників: *бика за роги; бик — на роги* [5, с. 149];

б) акценту: *Удавсь на всеє зле проворний — чи Удавсь на всеє зле проворний?.. Наш Еней, як Гомерів Одисей, як Франків Лис Микита, вільний козак, — на всеє зле проворний: умів вивернутися з будь-якої скрути, вийти переможцем, покладаючись не лише на силу, а й на кмітливість* [5, с. 149];

в) новотворів: *Через моє постійне нікольство... — з листа Григорія Кочура* [5, с. 47].

Отже, аналіз книги Андрія Содомори «Бесіди п(р)одумки» засвідчує різнобічне вболівання письменника за долю рідної мови, показує, що ритмомелодика слова, його національна аура виражають світобачення людини чи народу. А приклади народної етимології, оксюмору, порівнянь, насичена інтертекстуальність в книзі «Бесіди п(р)одумки» ще чекає свого дослідника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови / Ф. Бацевич. — К. : «Академія», 2009. — 187 с.
2. Дудик П. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. / П. Дудик — К. : «Академія», 2005. — 368 с.
3. Кочерган М. Вступ до мовознавства: [підручник] / М. Кочерган. — К. : «Академія», 2000. — 368 с.
4. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем / О. Сербенська, М. Волощак. К. : Просвіта, 2001. — 204 с.
5. Содомора А. Бесіди п(р)одумки / А. Содомора. — Львів : Видавництво Старого лева, 2018. — 156 с.
6. Содомора А. Наодинці зі словом / А. Содомора. — Львів : Літопис, 1999. — 475 с.
7. Словопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua>
8. Франко І. Двозначність і дволичність / Енциклопедія життя і творчості Івана Франка [Веб-сторінка] — Режим доступу : <https://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1905/Dvojazychnist.html>

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.